

A kisvárosok metamorfózisa

Irta: GÁRDOS SÁNDOR

A transzilvániai kisváros ájultan fekszik a hegy lábánál, vagy a folyó partján és messziről nézve úgy vélnéd, nincs is élet a félénken földhöz lapuló házak között. A leányzó azonban nem halt meg, csak aluszik, de nincsenek szép, színes, magasbatörő álmái. Csend van a vidéken, de ez nem a nyugalom, a kiegyensúlyozott megbékélés csendje, hanem a unalomé, a tompa közönyé, amely mint sűrűszövésű fátyol védi a kisvárost minden emóció ellen. Világtörténelmi viharoknak kellett jönni, hogy egy-egy rövid időre felrázza a kisvárost kábultságából és az álmos szemekben a szenzáció lángját meglobogtassa.

Kisváros a szenzáció lázában

Az utóbbi évtizedek folyamán két ilyen hatalmas megrázókódítás érte a transzilvániai kisváros lelkét. Az első bomba 1914-ben csapott a kisváros hangulattalan csendjébe. A mozgósítás felborította a megszokott rendet és a bőségesen adagolt háborus uszítás itt hálásabb talajra lelt, mint falun, vagy nagy városokban. A hazafias virtus égig érő lánggal lobogott fel, kisérteties fegyvercsörgés közben urrálett a lelkeken a lovagkor romantikája. Most már furcsának és különösnek tűnik, de akkor szinte természetes volt, hogy egyik napról a másikra daliás és vitéz hadnaggyá változott a takarékpénztár csámpos könyvelője, feltöltötte ősi fringiáját a segédtanító ur és felpántlikázva, dalolva, peckesen vonultak végig a főuccán az állomás felé kipirult arcu fiatalemberek, akik tegnap még álmosan, szürkén és reménytelenül csámborogtak a kis görbe uccákon. A világháború vihara kilóditotta őket a közszereplés reflektorai elé és most szédülten, a szenzáció lázában reszketve menetelnek ismeretlen kalandok, nem sejtett gyötrelmek, a halál felé. A puskák csövében most virágok mosolyognak és eltakarják a Halál vigyorgását.

A kisváros bomlottan őrjöngött a háborus lázban. Egy ideig volt izgalom bőven: jöttek a győzelmi hírek, lelkesítő beszédek és újságcikkek, de lassanként megérkezett a hősi halottak listája is és a lelkesen lobogó szemekben megjelentek a

könnyek és potyogtak azután megállás nélkül évekig. Jöttek a sebesültek, a szabadságos katonák, lehervadtak az arcokról az extázis rózsái, a kisváros visszazuhan az ónos, sápadt, lidércnyomásos közönybe. Hadisegély, kenyérjegy, férfi nélkül maradt családok, nyomoruság, betegség, kétségbeesés. Elest a tanfelügyelő ur fia, a Timárné két fiu gyermeke, féllábbal tért vissza a patikussegéd, a Deutsch boltját bezárták, mert a fiatalasszony megszökött Pestre egy főhadnaggal és itthagyta kisgyermekét a dadára, férjét pedig a besztercei kórházban, ahol éppen a srappnellgolyót keresik a tüdeje környékén. A kisvárosban mindenki mindent tud mindenkiről. Tragédiát pletykálnak a vénasszonyok és a sorsharag kemény csapásai egyetlen házat sem kerülnek el. A kisváros ijedten lapult a hegy lábához, vagy a folyó partjához és fázósan burkolta be magát újból a közöny sűrűszövésű, szürke fátylába...

A zürzavar kora

De a világtörténelem vihara másodszor is lerángatta róla ezt a gyengén védő leplet és a transzilvániai kisváros meztelenül, tehetetlenül vergődött a forradalom patkós csizmája alatt.

Nemzetőr csapatok, nemzeti tanácsok védték a Csáky szalmájává lett magántulajdont, az életbiztonságot a frontokról hazatérő katonák ellen és az itthoni nagy elkeseredés feszültségét nem mindenütt sikerült békésen, vér nélkül levezetni. Megint történelmi napok suhogtak a kisváros lapuló házai fölött és a nagy idők kis emberei reszketve várták a vihar csillapodását. A bányavidékeken (Jiulvölgye, Maramures, Baia-Mare) gyártelepeken (Resita, Diciosânmartin, Medias, Sighisoara) munkástanácsok alakultak és Clujon, Oradeán, Satumaren a szakszervezeti tanács dirigált. Naponta friss szenzációkkal szolgáltak a lapok: Albaulián a transzilvániai románok nagy lelkesedéssel kimondották a Romániához való csatlakozást, Jászi Oszkár aradi tárgyalásai meghiusultak, Brasovnál a román csapatok átlépték a határt, Budapesten a kétségbeesett tanácstalanság proletárdiktatúrába menekült, a csehek elfoglalták a Felvidéket, zürzavaros hírek érkeztek az ország minden részéből, megingott minden, ami nemrég szilárd támasznak látszott. A kisváros riadtan lapult a viharban. Senki sem dolgozott, az emberek szorongva lesték a híreket. Transzilvániában a Consiliul Dirigent vette át az uralmat, a román hadsereg egymásután vonult be minden transzilvániai községbe. Magyarországon megszűnt a proletárdiktatura és bosszuszomjas nemzeti csapatok vonultak be a vérző városokba és falvakba. Páris környékén készül a békeszerződés, Trianon megrajzolja az új határokat. Antant missziók lepik el Bu-

dapestet, a románok, csehek és jugoszlávok elhelyezkednek az új határokon.

A kisváros a térképet nézi és remeg az ismeretlen jövőtől...

Egy hetyke jelszó és annak következményei

A városok, falvak „cégtábláit” kicserélik a vasuti állomásokon, a városházára új címer kerül, közöttük az új felirat: Primaria. Pénzváltás, egyik faluból a másikba csak utlevéllel lehet utazni, általános fejvesztettség a honpolgárság körül, román rendőrség, csendőrség, karhatalom kezd berendezkedni, mindennap új hirdetés az uccákon: „Mindenki maradjon a helyén.” A tájékozatlanság sok helyütt kisebb összeütközéseket okoz, egész Transzilvániát megrázzák a mutálással járó zavarok.

A megyeházákban prefektusok veszik át az uralmat és a katonai parancsnokok segítségével megkezdik az átalakítást, a berendezkedést, a konszolidálást munkájukat. A transzilvániai magyarság, főleg a falvakban és a kisvárosokban tanácstalan. Budapesttől elszakadva még nem alakult számottevő központ, ahonnan tájékozódhattak volna további magatartásukat illetően és így történt, hogy felelőtlen, gőzfejű tényezők kiadták az ostoba jelszót: „A magyar köztisztviselők ne tegyék le az esküt az utódállamra”. Ez a hetykén odavetett, végzetes mondat olyan bajok forrása lett, amelyek ma is gyógyíthatatlan sebként tátonganak a magyar kisebbségi néptesten. Családok ezrei maradtak kenyér nélkül és a közigazgatás kisiklott a gyakorlott és kipróbált kezek közül.

A transzilvániai magyar kisvárosok lakossága érezte meg legfájdalmasabban ezt a céltalan és okatlan oppozíciót. A románlakta vidékek kisvárosaiban az intelligencia a magyar köztisztviselők köréből került ki, a székelyföldről és a határmenti magyar vidékről nem is beszélve. Ez a tömeg itt állott áporodott „intelligenciájával” állás nélkül és az új imperium haragját magára vonva. Făgărasban, Maramuresban, Bistrița, Sibiuban és a többi román nemzetiségű vidéken nem okozott nagy zökkenőt a közigazgatás romanizálása, annál nagyobb zavar keletkezett a magyar nyelvterületeken. Az ifjú és megnövekedett román államnak nem voltak képzett köztisztviselői elegendő számban és így az ókirályságból tördultak a magyar vidékekre az elhelyezkedésre éhes elemek, akik nemcsak hogy nem ismerték a magyar vidékek nyelvét, hanem azonfelül (érthetően) úgy viselkedtek, mintha meghódított terület ellenséges érzelmű lakossága került volna a parancsnokságuk alá.

Kisvárosok magyar lakossága sokat szenvedett a helyi potentátok zsarnoki uralma alatt és ezt a szenvedést alig enyhítette néhány jóérezésű román ur megértő viselkedése. A tran-

szilvániai román nemzeti párt kormánya hatalmas erőfeszítéssel igyekszik a helyzetet konszolidálni és a honalapítással járó zavaroknak véget vetni. A kisvárosok élére lehetőleg helyi román urak kerülnek, akiknek nagy részük van abban, hogy a kisebbségi kedélyek lassan megnyugodtak. Nagy segítségére volt ebben a kormánynak az a gazdasági fellendülés, amely a háboru befejeztével és a határok megszilárdulásával egész Európában megindult. A kisvárosok szikkadt nyomoruságára termékenyítő és megnyugtató hatást keltve záporozott a pénz és a munkaalkalom. A gyárüzemek minden munkaerőt felszipantottak, új, hatalmas vállalatok alakultak. A zsilvölgyi bányák, a nagy üzemek teljes gőzzel dolgoztak, a határmenti városokban Sigheten, Carei-Mareban, Salontán óriási tranzító forgalom és még óriásibb csempészforgalom bonyolódott le. A székelyföldön soha nem látott mértékben indult meg a fatermelés és a faanyag külföldre való szállítása. Ömlött a pénz, tobzódott a spekuláció és dübörgött a munka az új államban. A kisvárosok lakossága beleszédült ebbe a szokatlan tempóba. Az állástalanná vált szolgabíró csontgombgyárat alapított, az alispánból jól fizetett ujságíró lett, a főjegyző ur ásót, kápát adott el nagyban és a volt rendőrfőkapitány közgazdasági almanachot szerkesztett. Mindenki elhelyezkedett a magánvállalkozásban, volt pénz bőven és ez nagyon enyhítette a hazafias bánatot. A kisváros kiöltözött és táncolt. Folyt a bor Hencidától Boncidáig és a hegyen-völgyön lakodalomban alig esett szó a honfiburól. A kisvárosok magyarságát ez a konjunkturális pénzözön mentette meg a végső zülléstől és a kétségbeeséstől. Ez volt az a kellemes morfium-injekció, amely átmenetileg megszüntette az akut fájdalmakat és a nagy operáció után elkábította a vérző beteget. Mire a konjunktura megszűnt, a mű befejeztetett. Az új állam berendezkedett és megszilárdult — a magyarok nélkül.

A nagy letörés után stabilizálódik a nyomor

Rövidesen megkezdődött a farsangi bőség böjtje. A nagy gazdasági letörés megsemmisítette a hirtelen nőtt vagyontokat, a szédült iramban száguldó fezőrök véres fejfel területek el az ut szélén, elapadtak a pénz forrásai és a nyomoruság stabilizálódott. A konjunktura mámore után a kisvárosban is elkövetkezett a nagy krach katzenjammere. Megbukott a csontgombgyár, az alispánból lett szerkesztő urat leépítették, megrozsdásodtak az ásók-kapák és nem kellett senkinek a közgazdasági almanach. A kisvárosok magyar lakossága uniformizálódott a nyomorban. A mult nagyságai, akik előtt nemrég hajlongtak, reszkettek a vicinális existenciák, most gyámoltalanul ödögtek a változott viszonyok között és együtt resz-

kettek, hajlongtak az új garnitúra előtt a többi, kisvárosi egzisztenciával. Karriert jelentett a román származás és az államnyelv tudása legalább is megélhetést. Paragrafusmezőkön hízott, öreg fiskálisok féléjszakákon keresztül őszülő fejjel bifláztak szorgalmasan. A kisváros fórumairól lassanként eltűnt a magyar intelligencia. Repatriáltak, más vidékre költöztek, vagy otthon maradtak és csendesesen küzdöttek a mindennapi kenyérért. Nem telt már több luxusra, üres volt a nagyvendéglő szálája, ha nagyritkán magyar szintársulat vetődött a városba, nem járaták többé kedvenc lapjukat, mert nem volt pénz előfizetésre. A kisvárosi magyar kulturélet összes csápjai lassan összezsugorodtak, mint mikor a csiga bajt érez és behuzza a szarvait.

Leépíteni, leépíteni!

A transzilvániai magyar bankok, amelyek nagyrészt a konjunktúra idején alakultak és ellátták pénzzel a vállalkozó magyarok üzleteit, egymásután mentek tönkre. Sorban kértek kényszeregyezséget a kisvárosok régi, magyar érdekeltségű takarékpénztárai is, mert az ő gazdasági szerepük megszűnt és a válság elsősorban ezeket sepegte el. Alig maradt azelőtt jómódu kisvárosi magyar polgár, akinek ne veszett volna el pénze a tönkrement bankokban. Megszűntek azok a munkaalkalmak is, amelyeket a bukott bankok által finanszírozott üzemek és vállalatok nyújtottak és egyre sürűbben hangzott fel országszerte a rettenetes új szó: *leépítés*. Az új korszakot ez a szó jellemezte. Leépítettek a bankok, a vállalatok, a gyárak, a kereskedők, az iparosok. Leépítettek a fogyasztók, a termelők, az eladók. Mindenki a sárga földig leépített mindent. Az állam leépítette az államnyelvét nem tudó kisebbségi alkalmazottait, ezek leépítették a hámszobás lakást, a cselédet és a rántottcsirkét. A sorozatos és egymásból következő leépítések teremtették meg azokat a munkanélküli tömegeket, amelyek nagyrésze a kisvárosokban élő magyarság soraiból került ki. Két-ségbeesett népvándorlás indult meg a kisvárosból nagyobb városokba, ahol több munkaalkalmat reméltek. A kis házak barna és zöld kapuira rákerültek az ijedt végkiárusítás tragikus cédulái: Eladó divány, vivókard, mozsártörő, minden, minden eladó, mert kell kenyérre, hogy az élet meg ne akadjon.

A transzilvániai kisvárosok fölött elviharzottak már a történelmi idők, elültek az izgalmak és a nyomor unalom s közöny szálaiból ismét megszövdött a szürke fátyol, amely ráborul a hegyhez lapuló, folyóparton álmodozó kisváros házikóira...

A vidék közgazdasági térképe

A hét nagy városon kívül a vidéki kis városokban is találunk hatalmas ipari vállalatokat, amelyek mind Transzilvania gazdagságát hirdetik. A resitai vasgyárak, a jülvölgyi hatalmas szénbányák, a nagy székelyföldi és banati fatermelő vállalatok mellett van még Transzilvániának néhány igazán számottevő komoly vállalkozása. Ezekről rajzolunk e helyütt vázlatos képet.

A földgázmezők vidékén tekintélyes iparvállalatok egész sora létesült. Így a diciosânmartini *Nitrogéngyár*, az *Üveggyár* a *Hercules* téglagyár, a mediasi *Zománcedénygyár*, *Üveggyár* és *Kartonnyomógyár* mind vezető iparvállalatok Romániában. Nagy kapacitása van a sfântugheorgheni *Klinger Szövőgyárnak*, melynek termékeit az egész országban ismerik, éppenugy a baiamarei *Phönix Vegyészeti Gyár* gyártmányait is. A *Kemény Testvérek* szalámi és konzervgyára Salontán nagy exportforgalmat bonyolít le a nyugati államokkal, de országosan ismertek a *Caremarei Papirgyár* és *Lugoji Textilipar* termékei is.

Vannak hatalmas hálózatu kereskedelmi vállalatok is a vidéken, amelyek közül legszámottevőbb az albaiuliai *Általános Kereskedelmi Részvénytársaság*. A vidék kiskereskedelme szintén átvészelte a gazdasági megpróbáltatásokat és ma már szolid, de reményteljes kereseti lehetőségek mellett rendszeren prosperálnak többnyire.